

Brødremenighedens Mission i Jylland (1802—1807).

Af Cand. theol. **Jørgen Lundbye.**

Den herrnhutiske Bevægelse fra Kristian d. 6tes Dage sporedes som bekendt ogsaa i Jylland, væsenlig som et Resultat af det københavnske Societets Virksomhed gennem Emissærer og Præstebrødre; men hvor dybt den slog Rod, eller hvilken Udbredelse den fik, er endnu ikke opklaret, ej heller Bevægelsens Tilstand, da den efter Kristiansfelds Anlæggelse støttedes og søgtes videreført af en Udsending derfra, som tog fast Ophold i Skjern.

Siden 1795 boede her i mange Aar Emissæren Jens Jacobsen. Han var oprindelig Skomagersvend, havde faaet sin Vækkelse gennem Brødremenighedens Tilhænger Pastor Heide i Nyborg¹⁾ og gik saa til Kristiansfeld, hvor han fandt Anvendelse som Diaspora-Arbejder. Som Regel indsendte han 2 Gange aarlig, i August og December, en Beretning om sin Virksomhed.

Tiderne var rolige; uhindret kunde han foretage sine Vandringer Halvøen over som Tilsynsmand for de faa og smaa Samfund af Tilhængere, hvilke han oftere betegnede som en Efterslæt af forrige Tiders rigere Vækkelse. Veltalende var han neppe, men ejede i tilstrækkelig Grad den Alvor og Besindighed, som var nødvendig for at gøre Sammenholdet fast og holde Troslivet vedlige i de gamle Krese. Stor Tilslutning melder han aldrig om, kun saa

¹⁾ Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark. S. 58.

mange ny føjedes til, at Vennernes Tal i en Aarrække var omtrent det samme.

Midtpunktet for hans Virksomhed blev, som venteligt var, Skjern. Her lykkedes det ham at samle de vakte i et temmelig stort Antal — c. 100 — dels fra selve Byen, dels fra omliggende Sogne. Han aflagde hyppige Husbesøg, saa til de syge og samlede de sunde i regelmæssige Møder paa sin Bopæl, Nørregaard i Skjern. Det kunde dog kun ske under hans personlige Ledelse i de Tider, han hvilede ud fra sine Vandringer. Sin Beretning fra 1802 begynder han med at omtale et Møde: »Den 1ste Januar til Takkefesten for den Fred, som den kære Frelser har skænket os, var Vejret saadant, at Søskenene igen kunde komme til Forsamling; de indfandt sig ogsaa i et smukt Antal, og den kære Frelser gav os en ny Velsignelse paa denne Nytaarsdag En Broder, der paa Grund af sin Kones altfor heftige Modvilje havde trukket sig tilbage, saa at han ikke engang turde besøge os, ønskede jeg ved et Par Linjer glædeligt Nytaar. Han læste det med Taarer i Øjnene og var meget taknemmelig over, at vi endnu tænkte paa ham.« Denne Bemærkning viser os, hvorledes Missionæren forstod paa en varsom og taktfuld Maade at bevare Forbindelsen med den enkelte uden at fremkalde dybe Kløfter mellem Ægtefæller, der ikke tænkte ens om religiøst Liv. Ved Møderne oplæstes jævnlig Menighedsefterretninger fra Herrnhut — en Arv fra de første Tider, der tillige med Oplæsningen af en afdød »Broder«s eller »Søster«s Levnedsløb dannede et ikke uvæsentligt Led i den fælles Opbyggelse. Som Ledetraad for Læren benyttedes Spangenberg's Idea fidei fratrum, medens man for den private Opbyggelses Vedkommende betjente sig af f. Eks. Boesens Evangelisk Magasin og forskellige Traktater udgivne af Brødremenigheden. Det kunde hænde, at en fremmed Præstebroder ved Juletid — som f. Eks. Pastor Brøllund¹⁾ 1805 — kom

¹⁾ En Selvbiografi af Lars Brøllund, Præst i Stavning (senere i Stadil) findes i Ny kirkehist. Saml. I, 480 ff. Red.

til Skjern og holdt »evangeliske Prædikener« til de vaktets Opbyggelse. En Del af de Mennesker, som fra denne Egn sluttede sig til Jacobsen, var en Frugt af »den salige Pastor Berings¹⁾ Arbejde«, en Mand, der grundig havde forstaaet »at vinde Folk for Evangeliet«. 1807 fik Skjern en ny Præst, i hvilken Anledning Forsamlingerne for en Stund indstilledes, indtil man havde udforsket hans Sindelag. Paa Foranledning af de vakte, erklærede han da ikke at have noget mod Brødrene, deres Besøg (sc. hos hans Sognebørn) og Forsamlinger; thi han vidste, at de lærte ikke hans Sognebørn noget slet. Men de andre, som kom fra Norge, vilde han ikke taale.« »Men ingen her ved noget om dem« — tilføjer Jacobsen. Hvert Aar i August var han paa Besøg i Kristiansfeld, som ikke sjældent under Højtiderne havde Besøg af »Brødre« fra Jylland.

Fra Skjern gik Rejsen dels øst paa til Vejle Amt, dels nord paa, hvor Hovedstyrken af Vennerne fandtes i Ringkøbing Amt, særlig i Egnen omkring Holstebro og Lemvig; Landsbyen Favsing i Hjerm Herred var Hovedsamlingssted.

For at give et klart Begreb af Omraadet for Jacobsens Virksomhed er det praktisk at følge ham paa en Rejse. Omkring Skjern gruppere sig en Del Sogne, af hvilke Bølling giver det største Bidrag af vakte. Derfra gaar Turen til Ringkøbing; her levede »et Barnebarn af den salige Lars Tang, som forhen var os saa bekendt her i Landet«. Denne Mand er ellers ganske ukendt, efter Udtalelsen at dømme maa han have været en Støtte for Brødremenighedens Tilhængere, maaske Lægprædikant. Saa til Holmsland og Velling med Jacobsens Ven, Pastor Olivarius²⁾, der havde ikke faa vakte, som samstemmede med »Brødrene«, — til Ulfborg og Nørre Felding (Ulfborg Herred), Holstebro, Naur, Hjerm, Vejrum, Favsing og Gimsing (Hjerm Herred) og en Del andre omliggende Sogne; her bliver det

¹⁾ Jens Bering havde været Præst i Skjern 1762—92.

²⁾ Hans Aggerup O. var Præst i Velling 1785—1817 (se Kirkehist. Saml. 3. R. III, 227 ff.).

Red.

første større Ophold, under hvilket Favsing er Hovedkvarter. Stedets Præst, Gundorph, var, om just ikke Tilhænger, saa dog Velynder. Forsamlingerne trivedes godt under stor Tilslutning; undertiden kunde Jacobsen flere Aftener i Træk holde talrig besøgte Møder i Favsinggaard hos Gaardmand Niels Povlsen, som formodentlig var Kresens Leder; 3 à 4 Mil borte fra kunde Møderne hidkalde Deltagere.

Kapellan Philipsen i Hjerm havde af Jacobsen faaet Frobergers »Briefe über Herrnhut«, læste dem og udtalte i den Anledning: »Jeg tror, at hvis ikke Brødrene havde været Vogtere af Ordet om Korset, saa havde det forlængst været udslukt«. Samme Mand havde et stort Antal Tilhørere i sin Kirke, hans Forhold til »Brødrene« var særdeles smukt. Det religiøse Liv i Hjerm skyldtes for en ikke ringe Del Pastor Billeschou († 1804) sin blomstrende Tilstand; »han var en tro og virksom Sjælesørger for sin talrige Menighed«, og hans religiøse Liv havde udviklet sig i nøje Tilslutning til Kristiansfeld. Et karakteristisk Træk fra et nærliggende Landsogn kaster Lys over maaske mere end én rationalistisk Præsts Maade at fortolke Kristendom paa. En »Broder« var engang til Bryllup i at Nabosogn, hvis Præst ved Bordet udtalte, at der var ingen Helligaand. Manden tog imidlertid saa kraftig til Genmæle mod ham, at han ikke kunde sige et Ord, men straks rejste sig og forlod Selskabet. I Hjerm var Pastor Billeschou bleven afløst (1805) af Provst Schou, hvad der foranledigede Jacobsen til ikke at holde Forsamling der i det første Aars Tid derefter. Men 1807 »ventede 30 Sjæle paa forskellige Steder paa ham der i Byen«. Der blev afholdt en Forsamling; efter den blev han kaldt til Provsten, der talte venligt med ham, og da Missionæren takkede for Tilladelsen til at holde Møder, svarede Schou, at han »ikke havde noget at takke ham for; det var hans Skyldighed og Pligt at fremme og ikke hindre det gode. Han saa gerne, at mange i hans Sogne fik vor Tænkemaade; han vidste, at det vilde lette ham hans Arbejde, og han var overbevist

om, at vort Maal var at fremme det gode, og det gjorde han ogsaa efter sin bedste Overbevisning«. Der blev stor Glæde blandt »Søskendene«, da de erfarede Udfaldet af Samtalen.

Rejsen gaar videre til Skodborg Herred, til Resen — med en mod Brødrene venligsindet Præst Rosenberg — til Fabjerg, Tørring og Møborg. I Tørring skyldtes Livet vist væsenlig Jacobsen selv. Om Besøget 1803 meddeler han følgende: »Jeg havde her i Tørring denne Gang flere Besøg end forhen, hvilket rørte mig af den Grund, at der var kommet en ny Præst, hvis Prædikener var dem uforstaaelige. De var ganske forlegne derover, og nogle havde foresat sig og ansaa det for deres Pligt at formane Præsten til at forkynde dem Guds Ord, som de var vant til. Et Par »Søskende«, som vidste, hvad de ejede i Frelseren, havde fraraadet dette. Jeg søgte at bringe dem fra dette unyttige Forsæt og henviste dem til den kære Frelser, hos hvem de, om det var Alvor for dem, kunde faa alt det erstattet, som de mente at miste i Prædikenen. Og naar de gik til Kirke, skulde de bede den kære Frelser om en Velsignelse for deres Hjærte; det vilde gavne dem mere end at knurre over Prædikenen. Det lod til, at mine Ord vandt Indgang hos dem.« Blandt Tilhængerne i Resen var der én, som skyldte afdøde Pastor F. Lyngbye i Møborg sin Vækkelse. I disse Egne naaede Jacobsen saa langt mod nord som til Dybe. Bevægelsen var efter hine Tiders Forhold ikke ringe. 1805 kan han saaledes skrive: »I 15 Sogne her i denne Egn (sc. omkring Favsing) er der henved 200 Sjæle, som jeg alle talte med, og i hvis Hjærter Guds Aand uophørlig arbejdede, hvilket paa en smuk Maade lagde sig for Dagen i Samtalerne paa Tomandshaand. Til sidst holdt jeg i Favsinggaard en særlig Forsamling for Ægtefolk; der kom saa mange, som paa nogen Maade kunde faa Plads; de var alle bagefter taknemmelige og gik fornøjede hjem«. Under et af Besøgene fik han Brev fra de faa Venner paa Thyholm og Jegindø, »der holdt sig

til Jesus, saa godt de kunde»; de bad om Menighedens Forbøn. I de her omhandlede Aar naaede han ikke derover, men synes tidligere at have været der.

Om Salling er der ikke meget at fortælle. Ganske interessant er dog Beretningen om, at Præsten i Skive havde ladet sig forlyde med, at han vilde lade Jacobsen fængsle. »Denne Iver«, siger han, »hidrører formodentlig fra den mod Hauge rettede Cancellibefaling, om hvordan man skal forholde sig overfor hans Person og Skrifter; thi da kun meget faa Mennesker her i Landet ved noget om en Hauge, mener man, at det maa være Herrnhuterne, Befalingen angaar, hvilket jeg har erfaret paa flere Steder, hvor der paa Prædikestolene advares mod deres Skrifter; og disse Skrifter, som komme fra mig, er dog kun saadanne, der handle om Guds Naade til Salighed, hvilken tilbydes os og alle i Evangeliet — og endda kaldes forførelseriske Skrifter.«

Paa Mors er der kun faa Bekendte, om end Tallet i Aarenes Løb steg noget, og Fortroligheden til ham voksede. Nogle faa Sogne, hvoriblandt Sundby og Alsted, er alt, hvad der nævnes. Her var der noget ved de vakes Optræden, som mishagede ham. En »Broder« fandt han Anledning til at bebrejde, at han tillod sig at holde Forsamling under Søndagsgudtjenesten; han havde ikke vidst, det var upassende, føjes der til. Enkelte Steder kunde han dog holde smaa Forsamlinger; men fra Modstandernes Side maatte den, hos hvem han havde Ophold, høre ilde, som gjorde han sig skyldig i noget uhæderligt. — Vennerne kom ofte sammen. Nu hændte det sig, at der drog en ung Mand paa Besøg til Kristiansfeld og døde. Moderen blev fortvivlet og vred paa Menigheden. For at dulme sin Sorg besluttede hun da at rejse ned for at se Sønnens Grav, og det skete. Da hun kom hjem igen, maatte hun med Taarer fortælle om »Brødrenes« store Kærlighed mod hende; det greb mange og vakte Ønsket hos dem om at se Byen.

En enkelt Gang fik en Meningsfælle i Thisted, Skomager Møller, et Besøg. »Ellers ser det overalt mørkt ud i disse Egne. Spotten over Bibel og Kristendom er meget stor, og man ser den afmalet paa de arme Menneskers mørke og frække Ansigter«. Almindeligvis gik derfor ogsaa Rejsen fra Mors til Øsløs i Vester Hanherred, hvor der endnu var en betydelig Rest af tidligere Tiders store Vækelse, fremkaldt ved Pastor Kai Praems Virksomhed. Som ung havde denne Mand sluttet sig til Societetet i København, hvor han var Lærer ved Waisenhuset. Sine Tilhængere i Øsløs, Vesløs og Arup havde han paa Brødremenighedens Vis inddelt i Kor-Selskaber¹). 1791 blev han efterfulgt af Ole Praem, der ligeledes var »Broder«. Hans Død 1802 betegner Jacobsen som et stort Tab for de mange vakte i de 3 Sogne. Eftermanden Türrck var til en Begyndelse venlig stemt overfor Bevægelsen, ja tillod endog Forsamlingerne i Degnen Jahns Hus; men han har utvivlsomt ikke været klar over sit Forhold til den. Allerede straks ved hans Tiltrædelse besluttede Jacobsen ikke mere at besøge de mange Sjæle, da den nye Præst desværre ikke kendte Menigheden. Sin Beslutning overholdt han dog ikke; men Venskabet mellem ham og Türrck var meget løst, og kort efter høre vi, at Præsten ikke var ham god. Senere kunde han dog atter uhindret besøge de c. 25 vakte i Sognene og holde Opbyggelse med dem.

For et lignende Antal holdt han 1802 en »Gelegenheit« i Saltum, Hvetbo Herred — et Tilfælde, som ikke havde fundet Sted siden salig Pastor Fugls Dage.

Medens Tilhængerne nord for Limfjorden indskrænkede sig til disse nævnte Par Sogne, fandtes de syd for denne spredt over adskillige Landsbyer i Aalborg Amt, men paa de fleste Steder kun i et ganske lille Antal. Fra Aalborg, hvor der kun var et Par Stykker, drog han til Gudum, Kongerslev, Bælum og Brøndum i Hellum Herred. Kun i

¹) Brødremenighedens københavnske Diarier. K. S. 4. R. V, 630 f.

Kongerslev var der en Kres, fra hvilken 'der lyder Klager over Frafaldet fra Forsoningslæren. Det' er dem bevidst, at Rationalismen bærer Skylden. »Da Oplysningen«, hedder det i Beretningen, »i Kirker og Skoler i disse Egne drives meget stærkt, saa kan saadanne Forældre, der kende Jesus som deres Frelser, ikke nøjes med, at deres Børn ikke høre andet, end at han var et i Forhold til sin Tid ganske godt Menneske. De beholde dem da hjemme og læse selv med dem. Under en Visitats (sc. i Brøndum Skole) blev Bispen opmærksom paa, at en af Beboerne ikke havde sine Børn paa Skolelisten. Paa Spørgsmaalet om, hvorfor denne Mands Børn ikke gik i Skole, blev der svaret, at han lærte dem selv at læse; desuden var han Herrnhuter. Bispen smilede og sagde: »Naa! — han er en Herrnhuter«, — en Udtalelse, der vist snarere viser medlidende Overbærenhed end Sympati. Og de var jo ikke farlige!

I Gunderup, Svendstrup Sogn, var »endnu en lille Sæd tilbage af den forrige store Vækkelse«; 15 vakte boede i 5 omliggende Landsbyer. Et Antal Tilhængere boede i Hindsted Herred i Sognene Astrup, Vive, Kirketerp og Døstrup. Præsten i Vive, »Broder« Ole Sadolin, var Brødremenighedens bedste Støtte i Egnen deromkring; efter hans Død 1805 satte Jacobsen ham et smukt Eftermæle: »Han var en sand Tilhænger af Jesus og hans Folk; hans Vidnesbyrd drejede sig derfor alene om Jesus, hans Forsoning, Blod og Død paa Korset; dette havde han befalet og selv nedskrevet som sin Gravskrift: »Han var en fattig Synder, som havde søgt og fundet Naade i Jesu Blod«. Derfor var Jesu Forsoning hans Yndlingstema, hvorom han bestandig vidnede for sine Medforløste; deri levede han Dag og Nat og derved sejrede han ogsaa tilsidst over Døden.«

Fra Hobroegnen vandrede Jacobsen ad Viborg til, tog undervejs ind hos Degnen i Vammen, Sejersen, hvis 4 Sønner var i Kristiansfeld, men »ikke ret skattede Naadevalget, at høre til Menigheden«. I Viborg blev han modtaget som Gæst i Stiftprovst Astrups Hus, den eneste blandt

hin Tids højere Gejstlige, som var og selv regnede sig for »Broder«. »Den gamle ærværdige Broder« sendte Hilsener til Brødremenigheden og Unitets-Ældste-Conferenzen, at »han stod med dem paa samme Grund«. Paa et af Besøgene her delte Jacobsen Værelse sammen med Niels Sadolin, en Søn af ovenfor omtalte Præst. Han var opdraget i Børneanstalten i Kristiansfeld og mindedes med Venlighed flere af »Brødrene«; nu var han i Viborg for at modtage Præstevielsen, som Missionæren overværede. Ved en senere Lejlighed traf denne hos Stiftprovsten en skotsk Missionær Henderson, som kom fra Helsingør for at se, om der var Folk i Jylland, der spurgte efter Kristus. Han vidste ikke, at »Brødrene« tog sig af de vakte og blev forundret over at høre, at Jacobsen allerede havde været 12 Aar i Gerningen.

Det synes, som om der af og til hos Astrup har været afholdt et »Brødre«stævne. Engang kom Jacobsen dertil med Pastor Anders Høyer fra Brandstrup i Vindum Sogn; ved samme Lejlighed ventedes »Broder« Provst J. Rejersen fra Nibe, som havde en Datter i Kristiansfeld. Begge disse Mænd besøgte han aarlig, Brandstrup Præstegaard engang i Selskab med Stiftsprovsten. Høyer maatte 1807 nedlægge sit Embede paa Grund af Svaghed. En af hans Venner, Pastor J. Wassard i Lunde, havde faaet Lyst til at besøge Kristiansfeld; men da han var meget nervesvag, skrev hans Husfæller til Høyer og bad ham indstændig ikke at overtale W. til det, »da han sikkert vilde miste sin Forstand, hvis det skete«. Og til Bevis blev Pastor A. Holm i Aal anført. Han besøgte engang Byen og var fra den Tid af berøvet sin Forstand og fik den ikke tilbage, inden han døde. »Saa ondt denne falske Beskyldning ogsaa gjorde Broder Høyer, saa han sig dog nødsaget til at anvende større Forsigtighed end ellers« overfor den svage Wassard. I Viborg var der kun en halv Snes vakte. Et enkelt Træk fra disse Egne fortjener Opmærksomhed, fordi det viser os en rationalistisk Præsts Syn paa det troende Lægfolks

Opbyggelsesskrifter. »En ung Prædikant, som holdt et Bibliotek for sine Sognebørn, fik »Evangelisk Magasin« fra Fyn i Hænde. En Mand spurgte ham, hvorfor han ikke holdt saadanne Bøger i Biblioteket. Præsten søgte først at overtale ham om disse Skrifters Værdiløshed; men da Manden trængte paa for at faa en tilstrækkelig Grund, sagde han tilsidst i Uvilje: »Hvis jeg gør saadanne Bøger bekendt i Sognet, saa vil Folkene staa op i Kirken og modsige mig offentlig.«

Syd for Skjern var »Broder« Pastor Kaalund i Hemmet begyndt at holde Opbyggelse med et lille Selskab, hvilken Jacobsen af og til overværede. I det nærliggende Bork havde han 12 vakte at tilse.

Ellers er det Vejle Amt, han paa sine 2 aarlige Besøg gæster. »Broder« Pastor O. Bangs Præstegaard i Nørre Vilstrup (Skibet Sogn) laa paa Vejen dertil; en Datter af ham var optaget i Menigheden, saa dette Hjem var et yndet Sted for Missionæren at tage ind til. Under et Besøg 1807 fortalte Bang, at der var kommet en Kvinde til ham, som skulde være en Udsending fra Hauge og vilde lære Præsten den rette Vej til Salighed. Men da han mente at være kaldet til at lære hende, blev hun vred og gik derfra, skønt det var Aften og hun havde udbedt sig Nattekvarter.

Henved en Mils Vej fra Vejle ligger Engom Sogn, hvor »Broder« Pastor J. A. Leth var Præst. Han er os andetsteds fra bekendt som den, hvem P. Frandsen Rytter og Tilhængere forlangte tilkaldt, da deres Lære under Processen skulde undersøges¹⁾. Han endte sine Dage i Kristiansfeld. Oplysningerne om disse Egne blive saa meget mere værdifulde og interessante, som vi derigennem faa se 3 Retninger mødes og brydes: Frandsens Parti, Haugeanismen og Herrnhutismen. Foruden i Engom var det de troende Mennesker i Hedensted, Stovby, Sindbjerg, Nebsager og enkelte andre Sogne, Jacobsens Besøg gjaldt. De var

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 614.

i et Antal af c. 40 Personer fordelte i 12 Sogne. Religiøst Liv var der ellers adskilligt af. Men her var det, at Hauges Lære havde faaet Indpas, og der var som Følge deraf kun en daarlig Jordbund for herrnhutisk Mission, idet nemlig Haugianerne førte en energisk Agitation mod Brødremenigheden, hvis Tilhængere de ikke vilde regne for Kristne. »Der er vel«, fortæller Jacobsen, »særdeles mange i alle Landsbyer her omkring, som berømme sig af en særlig Guds frygt; men de (sc. hans Tilhængere) kunde ingen Velsignelse have af Omgangen med dem, idet de bestandig tale om Lovens Overholdelse« . . . »Saavel omkring Nørre Vilstrup som i og ved Engom have forskellige af de haugiansk-sindede Folk gjort sig Umage for at bringe vore Søkende bort fra Enfolden i Kristus; men det er ikke lykkedes for dem med nogen.«

Leths Prædiken faldt i Begyndelsen ikke i Engomernes Smag, og det tog Tid, inden hans Forkyndelse ret fæstede Rod; men saa fik han ogsaa Opfordring til at holde Forsamling »for en smuk, lille Skare af vakte, over hvis Hjertes Tilstand man maa glæde sig«, som det hedder i Beretningen, og siden den Tid ved Jacobsen hvert Aar at fortælle om nye Personer, der er lagt til de vaktes Tal; dog finder han dette ringe i Forhold til de mange Aars evangeliske Forkyndelse, og vi tør ikke tvivle paa, at Haugianismen er Aarsag til det. Vistnok af denne Grund blev der holdt særlig streng Orden blandt »Søskendene« her, for at ikke Haugianerne skulde faa noget at bebrejde dem. Gav en »Broder« daarligt Eksempel, blev han øjeblikkelig udelukket af Selskabet. »Broder Leths Prædikener blev nu og da besøgt af de vakte Mennesker fra denne Egn (deriblandt af Ølholmerne!); dog mærker man ikke, at de har faaet den rette Smag for dem«.

Naar Jacobsen aldrig omtaler Ølholmerne (i Langskov Sogn) som Haugianer, medens han alle andre Steder udtrykkelig nævner disse ved Navn, hvor han møder dem, maa det betragtes som givet, at de ikke kan henregnes til

Hauges Parti. Man vilde ogsaa i modsat Fald vanskelig kunne forklare sig, at de, som ovenfor omtalt, undertiden vandrede de 2 Mil til Engom for at høre »Broder« Leth, hvis de havde været Haugianere. Deres Vækkelse havde intet med Hauge at gøre; den fandt Sted omtrent samtidig med hans Fremtræden i Norge og skyldtes den omtalte P. Frandsen; hans Tilhængere var de, og han har neppe haft ret mange andre end dem; i hvert Fald dannede de Hovedstammen i hans Bevægelse¹). Om ham høre vi ikke Tale; den fremsatte Gisning, at han var rejst bort efter Processen, synes derved at blive bekræftet. Hans Partis Forhold til Brødremenigheden afspejler sig klart i Jacobsens Aarsberetninger. Vi giver Ordet til ham:

Sept. 1803. »I Ølholm fandt jeg dog ingen videre god Modtagelse²); thi Folkene er endnu indtaget imod os, og da den kære Frelser i sit Blod ikke er det, som de egentlig søge for at finde Freden for deres Hjærter, saa kan vort Besøg heller ikke være dem særlig behageligt. Kun Hans Krog gaar sin Gang stille, men bliver ogsaa ilde set af de andre, og man søger, hvor man kan, at sætte ham i Miskredit. Ogsaa til mig blev der klaget over ham. Han havde betjent sig af Udtryk, som kunde misforstaas, om de end i sig selv ikke var urigtige. Da jeg gjorde ham opmærksom paa det, optog han det i Kærlighed med Løfte om at tage sig i Agt for Fremtiden.«

Maj 1804. »Fra Ølholm, som jeg havde besøgt, og hvor jeg kun fandt Hans Krog, med hvem jeg kunde underholde mig med Fornøjelse, kom 3 Mennesker til Engom og vilde tale med mig. Men det bestod kun i at rive ned paa de onde Verdensbørn. Da jeg bad dem give den kære Frelser hele deres Hjærte, tog de Afsked og gik.«

¹) Jfr. Kirkehist. Samlinger 3. R. III, 610 fl., hvor Processen udførlig omtales, samt at de 12 indstævnte (21. Jan. 1800) alle var fra Ølholm. Angaaende deres Lære maa i det hele henvises til anførte Sted.

²) Han var dog kommen paa deres Opfordring.

Sept. 1804. »Ølholm kunde jeg denne Gang ikke besøge, da den eneste af de mange vakte der, som har søgt Fællesskab med os, havde opført sig slet. Han kom senere til mig i Engom, tilstod ogsaa sin Forseelse, men hans Anger var ikke ærlig.«

Sept. 1805. »I Egnen ved Ølholm har nogle Folk yttret Ønsket om mit Besøg; da jeg imidlertid gerne først vilde lære dem at kende, inden jeg gik hen til dette ellers urolige Sted, indbød jeg dem til mig her i Engom; men ingen af dem kom.«

1806. (En Mand fra Ølholm kommer til ham i Engom og fortæller, at der igen er nogle, som ønske et Besøg af ham.) »Men der var endnu forskelligt i Vejen, og da jeg gerne ønskede at vide, hvad det var, saa bestod det navnlig deri, at den kære Frelser i sin Korsens Skikkelse ikke var det egentlige, som de søgte; men de havde mange Biting, som de hang ved, og som voldte dem Uro.«

1807. »Efter 3 Aars Forløb besøgte jeg igen Ølholm og fandt 7 Sjæle, hvilke jeg med Fornøjelse kunde besøge. De have nu i mange Aar med Møje forgæves prøvet adskilligt for at finde Hvile for deres udødelige Sjæle og har endelig vendt sig til den kære Frelser. Han har ogsaa forbarmet sig over dem og trøstet dem, saa at de nu var fornøjede og gerne vilde staa i Aandsfællesskab med os, skønt de forhen næppe regnede os for Kristne. Jeg var vel noget træt, da jeg kom til Stedet; men da Aftenen er den belejligste Tid til at tale med Bønderfolk, særlig her, saa gik jeg hen i deres Boliger, og min Vært gik med mig for at vise Vej. Paa 3 forskellige Steder havde vi rigtig opbyggelige Samtaler, saa at Tiden til Midnat forløb meget hurtig, og jeg maatte love at komme igen næste Gang, hvilket jeg ogsaa gerne gjorde.« Tilslutningen til Brødremenigheden var altsaa blevet en Kendsgerning.

Peter Frandsen var en Sværmer, der med Metodismens pinlige Nøjagtighed krævede Omvendelsen angivet paa Klokkeslet og indledet med en heftig Sjæleangst og Bods-

kamp¹⁾. Hans Sværmeri spores dog ikke hos Ølholmerne. Fra Købmand Møller i Drammen havde de 1799 faaet Hauges Skrifter tilsendt; med dennes Lov- og Gerningsvæsen stemte deres Kristendomsopfattelse fra først af bedre end med Brødremenighedens Forsoningslære. Jacobsens Tilhængere havde jo, som han selv indrømmer, i Begyndelsen ingen Velsignelse af at omgaas de mange vakte i de Egne — blandt hvilke Ølholmerne sikkert maa søges —, fordi disse bestandig talte om Lovens Overholdelse. De staa op og forlade Jacobsen, da han beder dem give Frelseren hele deres Hjerte og forlade deres haardhjærtede, dømmesyge Farisæisme. Leths Prædiken har de først ikke den rette Smag for. Derfor varede det ogsaa flere Aar, førend de fik de Hindringer ryddet af Vejen, som skilte dem fra den rette Tilegnelse af Forsoningen, og det er i høj Grad sandsynligt, at det var Haugianismen, som en Tid spærrede dem Vejen.

De anførte Oplysninger giver os imidlertid et formentlig klart Bevis for, at Ølholmerne endte med at give sig Brødremenigheden i Vold, hvortil saavel Leth som Jacobsen selv og hans Tilhængere har givet den væsentlige Anledning. Hos disse opvakte synes altsaa Herrnhutismen at have vundet Sejr over Haugianismen.

Ikke langt fra Engom, tæt ved Vejle, ligger Herregaarden Store Grundet. Der fortælles, at en adelig Dame herfra, Generalinden kaldet, betalte Bøden for P. Frandsens Tilhængere²⁾ — en Formodning som følgende Oplysning giver en ikke ringe Sandsynlighed. Omtrent paa det Tidspunkt, da nævnte Proces fik sin Afslutning, tog Enkekammerherreinde Lüttichau fra Tjele med 2 Døttre Ophold paa Store Grundet. Af hendes Levnedsløb, som findes i Kristianfelds Arkiv, skal her meddeles et kort Uddrag:

¹⁾ Kirkehist. Samlinger, anførte Sted.

²⁾ Kirkehist. Samlinger, anførte Sted.

»Johanne Marie Charlotte v. Brockdorf blev født 1741 paa St. Grundet ved Vejle. Hendes Forældre, Oberst Schack v. B. og Sophie Hedvig f. von Grabow, var meget religiøse. 1750 blev den nyopbyggede Gaard indviet af Biskop Brorson, der just var paa Visitats i Vejle; de 3 Døtre fik en troende Huslærer, Lavrits Grundahl, senere Præst i Ribe, og ugentlig holdt Obersten en Bedetime, hvortil Folk fra Omegnen indfandt sig. Som Barn var Datteren Johanne under et stærkt Uvejr bleven vakt, og Moderen, som Morgen og Aften bad med Børnene, nærrede hendes Trosliv Barndommen igennem. Nogle Aar efter Oberstens Død kom 1763 Ritmester Hans Helmuth v. Lüttichau fra Holsten til Vejle med sit Kompagni. Han lærte Frøken v. B. at kende og anholdt om hendes Haand; i hende mente han at finde en Ægtefælle, som med ham satte hele sit Haab til Kristus. Han var vakt i Holsten. Trods mange Vanskeligheder fra begges Slægtninge, der spottede det unge Pars Religiøsitet, blev Forbindelsen sluttet samme Aar. Kompagniet blev opløst, Ritmesteren tog Ophold paa Grundet og overtog 1768 sin Faders Gods Tjele. Hver Morgen holdt han Andagt med sin Familie. Efterhaanden som Børnene voksede til, tog Forældrene dem med paa deres hyppige Besøg i Kristiansfeld, som L. følte sig meget tiltrukket af; han haabede endog, at hans Hustru vilde tilbringe sine sidste Dage dér. Han var en flittig Kirkegænger, læste meget og underholdt sig gerne om religiøse Emner med tidligere omtalte Stiftsprovst Astrup fra Viborg, som var en kærkommen Gæst i hans Hus. St. Grundet gik ved Enkefru v. Brockdorffs Død over til Fru Lüttichau. — Efter 38 Aars lykkeligt Ægteskab døde Kammerherren 21. Febr. 1802; Enken begav sig med sine 2 Døtre til Grundet, »hvor,« som hun skriver, »Frelserens Ord: »hvor 2 eller 3 er forsamlede i mit Navn, der er jeg selv midt iblandt dem«, ofte stadfæstede sig med os«. De var nu rykket Kristiansfeldt nærmere; Besøgene dér blev hyppigere, og Ønsket om at blive Medlem rørte sig hos hende. Om disse Besøg

skriver Datteren Anna Sophie: »Die oftmaligen Besuche in dieser lieben Gemeinde mit meinen lieben Eltern und nach meines Vaters Tod mit meiner lieben Mutter waren mir zu vielem Segen und wahrer Aufmunterung. Die Predigten, ja alle Versammlungen, denen wir die Gnaden hatten mit beizuwohnen, wo die Verkündung der Evangelien von dem verdienstvollen Leiden und Tod unsers lieben Heilands der Grundtext war, ist und durch Gottes Gnade ferner sein wird, waren mir stets lehrreich, klar und tröstlich für mein bekümmertes Herz . . . Auch die Besuche verschiedener von ihnen auf Grundet erregen noch immer meine Dankbarkeit. Ihre kraftvollen Bet- und Singstunden mit uns hinterlieszen einen gesegneten Eindruck. Wie sehr freuten wir uns, wenn der liebe Bruder Jacobsen auf seinen Districtsreisen bei uns einkehrte und sich mit uns erbaulich unterhielt«¹⁾. 1805 fik Enkefru Lüttichau og Frk. Anna Sophie Tilladelse til at lade sig optage i Menigheden. Den yngste Søn, Schack von L., overtog Grundet, og 10. Maj 1806 rejste de 2 Damer til Kristiansfeld, ledsaget af de andre Børn og Børnehørn, som tog Del i Glæden. I sin Hjemstavn og i sin Familie efterlod Fru Lüttichau sig et smukt Minde. Hun døde 1816, Frk. Anna Sophie 1848.

Paa Grundet var Jacobsen en kærkommen Gæst. Hver Gang han var paa Egnen, tog han ind dér, opholdt sig der Natten over og havde »angenehme Herzensunterredungen« med Damerne. Engang maatte han efter Morgenandagten synge for Frøkenerne den Sang, som samme Dag blev sunget i Kristiansfeld ved en »Søstrefest«. Ogsaa med Tjenestefolkene havde han Samtaler, hvilke dog til Kammerherreindens Beklagelse ikke frugtede. Tjeneren var ganske af Hauges Parti og regnede ikke Brødremenigheden for Kristne. Følgende Aar (1804) var Hauge paa Grundet, holdt

¹⁾ Anna Sophie v. Lüttichaus Levnedsløb, Arkivet i Kristiansfeld.

Opbyggelse og fik ved sin Bortrejse en Anbefalingsskrivelse med til Menigheden i Kristiansfeld¹⁾.

Nogen Tid efter rejste Tjeneren paa St. Grundet til Hauge i Norge »for at finde Hvile for sin Sjæl«. »Det gjorde Kammerherreinden ondt for hans Vildfarelse, da han dog tidt havde smagt Jesu Venlighed.« I den Anledning gør Jacobsen følgende Bemærkning: »Det er bekendt, at vi ofte sættes i Klasse med disse Folk (Haugianerne), fordi de ogsaa kalde sig Brødre og Søstre, og de advare dog alle for os, hvor de kan, som for vildfarende Folk, der gør Mennesker Vejen til Helvede let.« Denne Udtalelse var dog ikke haugiansk i den Forstand, at Hauge selv kunde have fremsat den. Han agtede Brødremenighedens Tilhængere for kristne Brødre, kunde omgaas dem venkabeligt og fremhævede deres store Fortjeneste af at have holdt Forsoningslæren vedlige i den døde Tidsalder. De danske »Brødre« omtaler han som Folk med mere kristelig Alvor, end han havde fundet hos de norske²⁾, ligesom han ogsaa priser deres Tolerance og Kristenkærlighed. Det er let forstaaeligt, at Hauge i Norge — som han selv fortæller³⁾ — kunde faa Brødrene til at slutte sig til ham, naar de fik saa smuk en Bedømmelse af ham. I Jylland derimod var Partilidenskaben hos Haugianerne — som ovenfor paavist — for stærk til, at der kunde være Tale om en Sammensmeltning med Brødremenighedens Tilhængere, for hvilke den jyske Haugianisme til Gengæld stod som Vildfarelse. Da Jacobsen kun omtaler Haugianere i Vejle Amt, giver det os Ret til at formode, at der ikke fandtes Folk af dette Parti andre Steder i hans Rejsedistrikt.

Antallet af de med Brødremenigheden forbundne vakte

¹⁾ Se herom: Nordisk Maanedsskrift 1875. II, 25.

²⁾ A. C. Bang: Hans Nielsen Hauge, S. 87.

³⁾ H. N. Hauge: Beskrivelse over Rejser etc. § 8.

var 1803 noget over 700. Livet i Kresene var ikke altid uden Skygge; hos adskillige manglede Trostilegnelsen Dybde. »Jeg har erfaret«, skriver Jacobsen, »at der er mange iblandt dem, som kun lidt kende deres Hjertes dybe Fordærvelse, men kun have Smag for Evangeliet og gerne høre det. Derimod er der paa den anden Side nogle, som bestandig se paa deres store Elendighed, men alligevel elske det jordiske saa meget, at de er at beklage, fordi de ikke gøre sig fri derfor, skøndt de dog er overbevist om at kunne have det bedre, hvis de vilde give den kære Frelser deres Hjærte. Men der er ogsaa et smukt Antal, som har søgt og fundet Naaden i Jesu Blod, gaa deres Gang fornøjet og har Jesus kær. Disse er sig bevidst, at man kan lade sig tjene af de jordiske Goder uden at være Slave af dem.«

Der er meget tiltalende i »Brødrenes« Forhold til Præsterne, være sig Meningsfæller eller Modstandere. Det ses ikke, at de noget Sted har traadt op mod de sidste, hvis Forkyndelse de dog langt fra har kunnet billige. Agitation og Proselytmageri er dem ganske fremmed; ønsker nogen Forbindelse med dem, maa han først i Vandel godtgøre sin Begærings Alvor. Et godt Forhold til Præsterne søges stadig vedligeholdt; Brødremenigheden som Helhed bestræber sig overalt hellere for at jevne end uddybe Kløfter, og at forbinde, hvad der altid skulde og burde høre sammen: Præst og Menighed.

Det forekommer derfor naturligt, at uafhængige Præster kunde ønske dens Medvirken i Sjælesorgen. Enkelte Udtalelser i denne Retning er anførte ovenfor. Endnu nogle Bemærkninger af et Brev fra Pastor Olivarius til Jacobsen 1805: »Jeg ved, at De hører til det Folk, som holder Jesu Kors, al Saligheds Grund, i Ære, og intet mere ønsker end alene at leve for ham og være ham til Ære og Glæde, der af eksempelløs Kærlighed døde for det. Dette Folk og især dets evangeliske Lære har i mange, ja over 30, Aar været mit Hjærte dyrebart og værdifuldt Mit Hjærte føler

derfor Trang til at sige Dem, kære Ven, Tak, fordi De har skaffet mig en »Loosung«sbog for Aaret 1806. Vor kære Herre lade os alle, som elske ham, gaa ind i det kommende Aar under Nydelsen af hans dyrebare Fred og være taknemmelig med Hjærte og Vandel, iudtil vi blegne i hans Arme og Skød, han, som er en Frelser og Saliggører for en fattig Synder¹).«

For den, der maaler med vor Tids Alen, er det hverken noget stort eller noget betydeligt Arbejde, Brødremenigheden har lagt ind for at styrke Kristenlivet i Jylland i de her omhandlede Aar. Men det maa erindres, at det ikke var og aldrig har været dens Maal at frembringe store Vækkelser ved en organiseret Skare af Opvækkelsesprædikanter. Zinzendorfs Tanke om at samle Kristi Venner til et levende Fællesskab gaar utvetydigt igen i Jacobsens Virksomhed; det drejer sig derfor især om at indsamle de troende Sjæle og bevare dem mod Verden; men ogsaa de søgende leder han efter for at føre dem til Livets Kilde. Dette sker ikke ved at stævne til Forsamling for at vække Synderen ved en Fordømmelsestale. Den herrnhutiske »Broder« betragter ikke anderledestænkende som sin Tids Farisæere og Skriftkloge, hvem en saadan Prædiken efter Frelserens Forbillede er mest tjenlig. Han ser i dem snarere forsmægtende og adspredte Faar, der er kommet bort fra Hyrden; derfor er Mildhedens og Kærlighedens Veje de, ad hvilke han søger at føre Sjælene tilbage til Kristus.

Skøndt Livet foregaar paa en saa fredelig og for Verden lidet iøjnefaldende Maade, blandt andet fordi »Søskendene« bestræbe sig for at vække saa lidt Opsigt som mulig, bør man dog ikke benævne det som indestængt, indgetogent,

¹) Underligt er det, at den Mand, der skrev disse Ord, som i høj Grad bære Præg af personlig Sandhed, endte sit Liv paa en saa sørgelig Maade, som findes antydet i K. S. 3. R. III, 227.

Red.

for Verden skjult, eller hvad man nu har kaldt det. Foranstaaende Skildring har vist os, hvor urigtig en saadan Dom er. De har baade haft Kirkens Mænd og vakte af andre Partier inde paa Livet af sig, og det maa regnes til et ærefuldt Vidnesbyrd om deres Overbevisnings Styrke, at — eksempelvis — Haugianernes Omvendelsesforsøg prælede af paa dem.

Anm. Hvor ikke andre Kilder er anførte, er Skildringen udelukkende hentet fra Jacobsens Aarsberetninger, som i Manuskript opbevares i Kristiansfelds Arkiv. Citaterne er alle Oversættelser fra Tysk, paa hvilket Sprog Beretningerne er affattede. Af stilistiske Grunde har det paa flere Steder været nødvendigt at gengive dem i en fri Oversættelse.
